

Eesti Vabariigi Teadus- ja Haridusministeeriumile

Uurimustöö

“Õpilaskodud kui sotsiaalsed institutsioonid, nende struktuur ja sotsiaalne efektiivsus”

Uurimuse autor: Ines Vajakas
MTÜ ”I&T Nõustamisgrupp”

Uurimuse kestus: kevad 2004 – kevad 2005

SISSEJUHATUS

Töö eesmärgiks on uurida:

- 1) Kuidas õpilaskodu kasvatajad ise oma tööd ja tegutsemist õpilaskodus mõistavad ja põhjendavad;
- 2) Kuidas õpilaskodu kasvatajad kasvandike kooliskäimist, õppimist ja toimetulekut mõistavad ja põhjendavad.

Nimetatud eesmärkide saavutamiseks kogutud andmed analüüsitakse, et leida vastus küsimusele: kas õpilaskodu kui sotsiaalne institutsioon täidab oma eesmärgi või mitte.

Uurimus viidi läbi 10 õpilaskodus (riiklikult toetatavad) ja tehti 12 süvaintervjuud õpilaskodu kasvatajatega.

Uuritavates õpilaskodudes viidi läbi ankeetküsitlus kasvandike ja kasvatajate hulgas, mille tulemused kajastuvad magistritöö teises statistilises osas.

Uurimuse käigus tehti 24 süvaintervjuud erinevas vanuseastmes kasvandikega, kes olid nõus vabatahtlikult intervjuud andma, samuti intervjueeriti kahte sotsiaalpedagoogi, kolme abikasvatajat, kahte abiõpetajat, ühte öökasvatajat, nelja direktorit ning kuut lapsevanemat, et saada ülevaade õpilaskodu struktuuris toimuvast.

Kasvatajad, kasvandikud, lapsevanemad ja direktorid peavad õpilaskodu väga vajalikuks. Mitte üheski intervjuus ega vestluses ei sea keegi õpilaskodu vajalikkust kahtluse alla.

Võtmeisikuteks antud uurimistöös on kasvatajad, sest

- kasvatajate ülesanne on teha sisulist tööd kasvandikega;
- kasvatajate professionaalsus ja õpilaskodu struktuuri liikmete ja koostöö võrgustiku liikmetega on eeltingimuseks, et kasvandike kooliskäimine, õppimine ja toimetulek paraneb.

Andmeid töödeldes, neid süstematiseerides ja kodeerides sain aru, et tegemist on väga konfidentsiaalse infobaasiga, mistõttu otsustasin isiklikke andmeid üldistada, et uurimises osalejate identifitseerimine poleks võimalik. Töös ei ole eristatavad iga informandi mõtlemisviis, arusaamine ja hoiakud, antakse pigem üldpilt, mis kehtib

uuritavate mõtlemisviisi ja arusaamise kohta üldistatult. See tähendab, kasutatakse andmeid, mis korduvad, on sarnased või vastuolulised. Viimased toovad üldise selgemalt esile.

Töö eesmärk on seega uurida õpilaskodu kui sotsiaalset institutsiooni. Kõigi selles institutsioonis osalevate sotsiaalsete tegelaste omavahelised interaktsioonid annavad ülevaate, mis institutsioonis reaalselt toimub ja kuidas eesmärged saavutatakse ning kuidas osalejad ise oma ja teiste osalejate tegutsemist mõistavad ja väärtustavad. Seega pole eesmärk uurida vaid üksikuid osalejaid eraldi, vaid süsteemi tervikuna.

UURIMUS

1. Kasvandike õpilaskodusse vastuvõtmine ja kriteeriumid kasvataja arvates

Kasvataja sõnul võetakse õpilaskodusse *lapsi majanduslike raskustega ja probleemsetest peredest: paljulapselised, üksikvanemad, vanemad töötud, raske kodune olukord, vaesed pered*. Seetõttu nimetab kasvataja kasvandikke tavaliselt *lasteks asotsiaalsetest peredest*.

Kasvataja ei tea, kuidas täpselt kasvandikke õpilaskodusse valitakse. Midagi otsustab sotsiaaltöötaja, *kes käib kodudest lapsi otsimas*, midagi otsustab direktsioon ning *nad tuuakse ja pannakse siia*.

Üks kasvatajatest peab vajalikuks, et kasvandike saatmisel õpilaskodusse *keegi kuskil eeltööd ka teeks, et siia saaksid ainult sotsiaalsete probleemidega perede lapsed, mitte kriminaalid, kellel on kohtuga probleeme*.

Üks kasvatajatest osaleb "vastuvõtukomisjonis", *st. sotsiaalkomisjonis ja direktsioonis, kus tehakse õpilase õpilaskodusse võtmise lõplik otsus*.

Kasvataja sõnul informatsioon kasvandike taustast *imbub kuskilt läbi, otseselt ei öelda, siis ma umbes arvan, ema ei jaga lapse tõelist tausta mitte kunagi*.

Kasvataja arvates on õpilaskodusse tulemisest huvitatud *need õpilased, kes elavad maal ja käivad kaugelt koolis*.

Nende õpilaste huvi õpilaskodu vastu on seotud huvialaringide ja trennidega, *sest need algavad pärast tunde ja kui sul on 10-12 km koju, siis sa ei marsi ju siit öösel enam jala koju, eriti talvel*. Kasvataja arvates *ruumi oleks ka, kuid probleem on selles, et kes meid finantseerib*.

Lühikokkuvõte: Tavaliselt kasvataja ei osale kasvandike valimisel õpilaskodusse, infot kasvandikest saab kuulujuttude tasandil ja nendega kohapeal suheldes. Õpilaskodusse võetakse kasvataja sõnul õpilasi nn. asotsiaalsetest peredest. Õpilaskodus elamise vastu on huvi maapiirkonnas ja kaugemal elavatel õpilastel, kuna õpilaskodus elades on neil võimalik osaleda pärast tunde algavates trennides ja huvialaringides.

2. Kasvataja võrgustikutööst

Kasvataja sõnul koostöö võrgustikuga on olemas, direktor tuleb appi, vallavanem tuleb asju lahendama, sotsiaaltöötaja ja politsei teevad samuti koostööd, kuid lapsevanem ei tule kaasa, ei taha meiega koostööd teha.

2.1 Sotsiaaltöötaja

Kasvataja ei saa aru, millega sotsiaaltöötaja tegeleb. Kasvataja sõnul saadab direktor sotsiaaltöötaja lapsi otsima, neid peab olema nii ja nii palju – vastavalt riikliku toetuse kohtade arvule. Sotsiaaltöötaja käib esmaspäeva hommikuti kodude uste taga, kuid teda ei lasta sisse ja kasvataja arvates pöörab sotsiaaltöötaja rohkem tähelepanu valla joodikutele kui õpilaskodu õpilastele. Kasvataja arvates peaks sotsiaaltöötaja peredega töötama nagu Rootsisis on, meie anname söögi ja peseme puhtaks, aga kodus pole voodipesugi. Õpilane ei pane siingi tekikotti tekile ümber, ütleb, et mul kodus ka ei ole.

2.2 Sotsiaalpedagoog

Kasvataja ei tea, kui palju ja millist kasu kool sotsiaalpedagoogist saab, meie poole ta ei kipu tulema, käib harva, siis, kui tal on vaja kedagi üles leida. Samas arwab kasvataja, et minul ei ole vajadust tema järele olnud, aga ma arvan, et koolil on, klassijuhatajal ja aineõpetajal on ka, sest sotsiaalpedagoog käib ja uurib ja tal on aega rääkida õpilasega. Kasvataja sõnul on sotsiaalpedagoog lahkunud koolist põhjusel, et õpilased on käitunud temaga hirmsasti. Juhul, kui õpilaskodus sotsiaalpedagoogi ei ole, arwab kasvataja, et teda on kohe kindlasti vaja tööks lastevanematega.

Üks kasvataja räägib kasvataja sotsiaalpedagoogist kui suure töövõimega inimesest, tänu kellele on meile muretsenud sisustus, humanitaarabi ja saab lapsed riidesse pandud.

2.3 Politsei

Kasvataja teab, et politsei käib koos sotsiaaltöötajaga esmaspäeviti kodudest neid lapsi otsimas, kes kooli pole ilmunud. Politseiga võetakse ühendust siis, kui on väga suured kahlused, ja enda jõud üle ei käi. Üks kasvatajatest on mures, et politsei väljakutsumine maapiirkonda võtab kaua aega ja et nüüd on kõigil hirm nende kriminaalide ees, kes läbi sotsiaaltöötaja õpilaskodusesse saadeti, alanud on varastamised, hirmutamised.

2.4_Psühholoog

Kasvataja arvates on koostöö psühholoogiga olemas. Psühholoog käib koolis harva, tavaliselt 1 kord nädalas, erandina töötab koolis poole või täiskohaga.

Kasvataja sõnul lähevad väiksemad ja eriti tüdrukud hea meelega psühholoogiga rääkima, suuremad psühholoogi juurde ei lähe, siis marsib kasvõi minema ja läheb koju. Kasvataja sõnul on psühholoogil vihk, ta küsitseb, kuidas läheb ja mis sa head tegid, mis läks halvasti ja õppimist on ka vaadanud.

Kasvataja annab psühholoogile vihjeid õpilastest, kellel on probleem, psühholoog ise vaatab, mis ta teeb. Õpilaste seletuskirjad reeglite rikkumisest annan psühholoogile, õpilaskodust väljaviskamise otsustab psühholoog koos direktoriga.

Juhul, kui õpilaskodus psühholoogi ei ole, saadab või läheb kasvataja koos kasvandikuga lähimasse nõustamiskeskusesse. Käisime õpilasega C-linnas psühholoogi juures. See ei olnud just eriti hea variant, sest kuulsin, kuidas õpilane hakkas kabinetis karjuma psühholoogi peale.

Kasvataja ise ei vaja psühholoogi, minul tema järele vajadust ei ole. Erandlik on ühe kasvataja arvamus, kes peab psühholoogi peaaegu sõbrannaks, nii töö- kui isiklikud mured saan kõik temaga ära räägitud.

2.5. Perearst

Kasvataja sõnul on perearst kergemate haiguste puhul abiks, ametlikult saab ta sinna saata kohalikke kasvandikke, teisest piirkonnast tulnud kasvandike puhul peab perearstiga läbirääkimisi. Raskematel juhtudel kutsutakse kiirabi, pikemaajalistel haigestumistel saadetakse kasvandik koju.

2.6_Psühhiaater

Kasvataja sõnul saab abi psühhiaatritelt. Enamasti saadetakse sinna õpi- ja käitumisraskustega kasvandikud, kellele pärast ravi määratakse kergem õppeprogramm. Olen sinna mitmeid lapsi saatnud ja paistab, et oleme abi saanud. Psühhiaatri juurde peaks lapse viima lapsevanem, kuid ta pole huvitatud, mina olen huvitatud.

Lühikokkuvõte:

Võrgustikuks peab kasvataja ametlike institutsioonide esindajaid, võrgustikutööks peab kasvataja kasvandike saatmist erinevate institutsioonide esindajate juurde. Lapsevanemaga suhtlemine on kasvataja sõnul sotsiaaltöötaja töö ning lapsevanema ja kasvandiku omavaheline suhtlemine kooli ning sotsiaalpedagoogi töö.

Kasvataja on huvitatud kasvandike psühhiaatri juurde saatmisest.

Kasvandike terviseprobleemid, mis vajavad professionaalset abi või meditsiinilist järelevalvet, sõltuvad kasvataja tähelepanelikkusest, elukogemustest ning kohalikest võimalustest. Võrgustikust puuduvad sotsiaaltöötajad, kes saadavad õpilaskodusse kasvandikke. Võrgustikutööd pole kasvandike vanemate jaoks. Seega toimub võrgustikutöö vaid osaliselt kooli ja õpilaskodu ümbruskonnas asuvate võrgustikutöötajatega.

Enne õpilaskodusse saatmist võrgustikutöö puudub, heal juhul on tegeletud perega, kasvandiku endaga mitte. Puudub kindlaks määratud süsteem, mille alusel õpilasi õpilaskodusse saadetakse.

3. Kasvataja kasvandike olme-, elamis- ja õpitingimustest

Õpilaskodu uksed avatakse tavaliselt kell 15.00, kui kasvataja tööle tuleb. Kui kasvandikel lõppevad tunnid koolis varem, ootavad nad kasvatajat kas *koolis, kooli fuajees, raamatukogus* või *õpilaskodu väliskoridoris*. Kasvataja sõnul *ei saa ta tulla varem tööle, sest ületundide maksmiseks ei ole raha.*

Õpilaskodus on tavaliselt 2-3 või neljased toad. Kasvataja sõnul *toad peavad olema korras, oleme harjunud, et iga hetk võivad siia kontrollid ja külalised sisse astuda. Seina peale me ei luba midagi kleepida. Enne remonti nad kleepisid postreid ja ütlesid, et nii hea kodune tunne, nüüd me ei luba seda, ei taha lasta neid seinu rikkuda.*

Erandlik on ühe kasvataja arvamus, *et õpilastele võiks anda rohkem vabadust oma tubade kodusemaks tegemisel, me oleme koos istunud ja lapsed on rääkinud, kuidas keegi tahaks oma maitse järgi muutusi teha.*

Öösel peavad kasvandike toa uksed lukust lahti olema, *mis iganes juhtub, näiteks läheb põlema, õhtuti saab kasvataja magamaminekut kontrollida, hommikuti saab kasvataja*

neid ülesse ajada. Erandiks on oma toa võti igal õpilaskodu kasvandikul ja toad on lukustatavad.

Kasvataja sõnul läks üks poiss esimesel päeval õpilaskodust tundi ja tund jäi ära, sest ta hakkas rääkima, et voodi oli olemas ja linad olid ja padi oli olemas, tekil oli kott peal ja süüa anti, seep oli ja soe vesi oli. Ja ta ei saanud esimene öö magada, sest kartis, et äkki magab hommikuse söögi maha. Ja siis oli peaaegu kuu aega nii, et ta ei saanud magada, et äkki magab selle hommikuse söögi maha.

Dušširuumid on olemas nii poiste kui tüdrukute jaoks ja kasvataja sõnul on lapsed pesemisest vaimustatud, mõni käib päeva jooksul 3-4 korda dušši all.

Õpilaskodus toitlustatakse kasvandikke 4-5 korda, tavaliselt on olemas nii köögi- kui ka sööginurk, kasvandikud saavad kas iseseisvalt või koos kasvatajaga toimetada. Mõnel juhul kööginurk puudub:

-teeme küll siin õhtuti teed aga see on hädaabinõu;

-lapsed teevad kuuma vett ja nuudlipakkidest suppi, kodust võetud;

-siin ei ole võimalust süüa teha, ei luba ka kodumasinaid tuua;

Toitlustamisega sarnane olukord on ka pesupesemisega, tavaliselt on õpilaskodus võimalus pesumasinaga pesu pesta, mõnel juhul teeb seda kasvataja, mõnel juhul saavad kasvandikud ise toimetada. Erandiks on üks kasvataja, kes peseb käsitsi.

Tavaliselt on õpilaskodus olemas eraldi õppimissuure, mõnikord on selleks tavaline klassiruum. Enamikel juhtudel õpivad kasvandikud oma tubades, harva klassiruumis. Erandiks on ühine õppimis-, puhke- ja arvutiruum – puhkeruumi saavad kasvandikud vabalt kasutada siis, kui kõigil on õpitud.

Kasvataja on arvamusel, et:

-õpilaskodu õpilastel on siin hea elada, elagu, olgu ja õppigu, süüa saavad odavamalt, ta ei pea hommikul vara välja minema, õppigu;

-lapsed tahaksid et ei peaks midagi tegema, ma ei ole nõus, suuremad ütlevad, et neile peab kõike andma, sokke jms. Ma olen öelnud, et see pole lastekodu, vanemad peavad ka teie eest hoolitsema, õppevahendeid kodus ei osteta ja samas nad leiavad suitsu jaoks raha.

-minu arvates pole küll lastel siin midagi rohkem tahta, nad ei oskagi tahta, võib olla on see kole kurjasti öeldud aga lapsed on kole ruttu heaga ära harjunud.

Lühikokkuvõte: Kasvataja tööaja algus ei sõltu sellest, millal kasvandikud koolist vabanevad, vaid rahast. Olme-, elamis- ja õpitingimused on kasvataja arvates õpilaskodus olemas.

4. Kasvataja kasvandikest

4.1. Kasvataja õpilaskodus elavatest kasvandikest

Kasvataja sõnul on õpilaskodu *nimekirjas rohkem lapsi kui pidevalt õpilaskodus kohal. Kasvandikud on õppinud kas samas koolis kus praegugi ja vanemad ei tegele, kodus puudub elekter, ei ole pesemis- ja õppimisvõimalusi või mujalt, tavaliselt linnakoolidest välja visatud koolikohustuse mittetäimise ja/või seadusrikkumiste pärast: vargused, suitsetamine, alkohol.*

Kasvataja sõnul on *enamik siia tulevatest õpilastest tugevalt õpetajate poolt maha tambitud. Kui nad (kasvandikud) tulid, oli enamus tohutu alaväärsuskompleksi all ja olid jõudnud sellele tasandile, et neid ei ole kellelegi vaja, et nad on nii rumalad, lollid, et ta ei ole mitte keegi.*

Näited:

-Üks tüdruk, kes tuli, oli eelmises koolis varastanud. Varastas siin ja minu tagant varastas ka. Siis taheti teda viia koolis kõigi ette, et alandada ja häbistada ja mina ütlesin kategoorilise ei. Rääkisin temaga ja leppisime kokku, et kui tal on selliseid probleeme, siis tuleb ja räägib mulle. Pool aastat, kui mingi jama oli, jooksis minu juurde ja ütles, et mul läks jälle niimoodi, ma varastasin. Siis jälle rääkisime, siis käis tööl ja maksis kõigile tagasi. Mina olen ainuke, kellele pole tagasi maksnud, sest ma olen nii omainimene.

-Üks tüdruk saadeti siia, tal oli poistega probleeme, kõik poisid pidi läbi musitama, läks mingite meestega ära ja jooma peale. Poistega tegime selgitustööd, et ärge võtke seda nii tõsiselt ja tüdrukuga rääkisin pikalt. Nüüd on see tüdruk siia pidama jäänud, käib koolis, käitub korralikult.

-Üks poiss mujal ei käinud koolis ja arvati, et õpilaskodust hakkab koolis käima, tal oli kõnedefekt ja kui närvi läks, ei saanud hästi sõnu välja öelda.

-Üks poiss saadeti siia, eelmises koolis olid probleemid, ei saanud hakkama. Siin selgus, et tal on kuulmispuue.

-Üks poiss ei saanud algklassides edasi, saadeti siia, ta ei osanud lugeda ja kirjutada.

Üksikutel ei ole õppimisprobleeme, neil on kasvataja sõnul käitumisprobleemid, mis on tingitud kodusest taustast ja sellest et õpilane on tõrjutud olnud.

Mõnikord ei ole kasvataja sõnul kasvandikul üldse vanemaid, ühel suri just hiljuti vanem ära, teist vanemat polnud tal juba enne, nüüd elab invaliidist sugulasega koos ja ma ei tea, kes ta hooldajaks saab.

Lühikokkuvõte: Õpilaskodus on tavaliselt kasvandikeks oma kooli piirkonna lapsed, kellel on kodus raske majanduslik olukord ning linnakoolidest saadatud seadusi mittetäitnud kasvandikud. Kasvandike terviseprobleemid, mis vajavad professionaalset abi, sõltuvad kasvataja tähelepanelikkusest ja suhtlemisoskusest.

4.2. Kasvandike tervis kasvataja pilgu läbi

Õpilaskodus on kasvataja sõnul õpilasi, kelle psüühika on haige, käitumishäiretega, meeleoluhäiretega, tasakaalutud, impulsiivsed, enureesiga, kõnedefektiga, kuulmis- ja nägemispuudulikkusega, ravimite kasutajaid (n: antidepressandid, langetõve ravimid).

Näited:

-Õppimine on tal normis, kolmed, neljad, mõnikord pöörab ära, viskab mõne asjaga, siis tuleb sõim ja siis jääb varsti rahulikuks. Kui midagi ütled, läheb hullemaks ja saadab su pikalt. Kui ta on normaalne, siis on normaalne, kui temaga rahulikult rääkida, siis ta ütleb, et ei tea, miks ta nii käitub.

-Ühel 8 klassi õpilasel oleksid pidanud olema prillid juba 2000. aastast, siiamaani, (kuni aastani 2005) ei olnud tal prille, läksin temaga arsti juurde ja arst ütles, et tal peavad olema +2,5 prillid, läksin siis ja ostsin oma raha eest, vald maksis pärast ühekordse toetusena kinni.

Kasvataja sõnul kõhuvalu, peavalu, paha olla ja väsinud on kasvandike sagedasemad ütlused ning siis kasvataja tavaliselt annab neile midagi, mida just käepärast on, vitamiine, tablette, mul pole ju meditsiinilist haridust, teen oma elukogemuse järgi. Kui kasvataja arvates on vajalik, saadab ta võimalusel kasvandiku kohaliku perearsti juurde, pikemaajalisel haigestumisel koju, eluohtliku seisundi puhul kutsub kiirabi.

Näited:

-Õpetajad süüdistasid, et poiss on pahur ja ei taha õppida, jääb tunnis pidevalt tukkuma. Nägin, et ta on näost kaame ja kuna ta pole kohalik, leppisin perearstiga salaja kokku, et ta teeks siiski vereproovid. Selgus, et veri on halb. Hakkasin vanematele selgitustööd tegema, et nad ostaksid tabletid, aga see võttis mitu kuud aega.

-Üks õpilane jäi haigeks, palavik 39°, peavalu, koolist saadeti koju, sealt jälle kooli tagasi. Helistasin 112, sealt õpetati, et määrige äädikaga jms., palavik ei alanenud. Kutsusin kiirabi, nad ütlesid, et vaatame, mis homme toob, palusin, et võtke ta kaasa. Sõitsime koos haiglasse, seal arstid ütlesid, et paari tunni pärast oleks ta koomasse langenud, lapsel oli puukentsefaliit. Tagasi õpilaskodusse tulin õhtul 11 paiku hääletades.

Lühikokkuvõte: Kasvandike vaimne ja füüsiline tervis on halb, ravivõimalused minimaalsed. Kasvandike käitumisprobleemid on kasvataja arvates kasvandike vaimsest tervisest sõltuvad. Kasvandike terviseprobleemid, mis vajavad professionaalset abi või meditsiinilist järelvalvet, sõltuvad kasvataja tähelepanelikkusest, elukogemustest ning kohalikest võimalustest.

4.3. Kasvataja arvamus kasvandikele kehtestatud reeglitest

Kasvataja sõnul on õpilaskodu reegliteks sisekorraeeskirjad ja päevakava. Reeglid on kehtestatud direktori või sotsiaalpedagoogi poolt, kooskõlas direksiooniga, kasvataja tavaliselt ei ole selles osalenud, me allume ju koolile, see oli enne paika pandud, kui mina tulin. Reegleid muudetakse direksiooni tasandil ja selliselt, keda võetakse õpilaskodusse ja keda mitte, puhke- või söömise kellaaegu, arvuti kasutamise aegu.

Reeglid on ühesugused nii esimeses klassis kui gümnaasiumis õppivatele kasvandikele, anname lastele lugeda ja sobib. Kasvandikega reegleid ei arutata, kuna kasvataja sõnul selliseid reegleid ei ole, mida oleks vaja õpilastega arutada, ega me nii karmid ka ei ole, et näpuga rida ajame, ikka sõbralikult.

Kasvataja arvates on üldiselt head reeglid, aga:

- mina annaks õhtul rohkem võimalust käia õues, kuid selleks on vaja inimest, kes saaks õpilastega koos olla;

- *probleem on õhtune magamaminek, kirjas on nii, aga suuremad tahavad kauem üleval olla, siis ma ütlen, et vaadake, lugege, mis meie kodukord ette näeb, siin on väikeseid lapsi ka, kes tahavad ammu magada, üheksa ajal juba tukuvad, aga teie tahate möllata siin;*
- *kaks korda nädalas on põhjalikum koristamine, märja lapiga. Kui nad ütlevad, et demokraatiat ei ole, siis ma ütlen, et ainult neid kellaaegu tuleb meeles pidada, kõik muu vahepeal on demokraatia.*

Lühikokkuvõte: Kasvataja suhtlemine kasvandikega toimub reeglite täitmise nõudmise alusel, mille kehtestamisel kumbki osapool osalenud ei ole. Ei ole ette teada, millal kellega ja millistes reeglipunktides on kasvataja “sõbralik” ja millal “ajab reeglitest näpuga järke”.

4.4. Kasvataja kasvandiku sotsiaalsetest oskustest

4.4.1. Kasvataja arvamus kasvandike õppimiskeskustest

Mitmed algklassides õppivad kasvandikud *ei ole käinud lasteaias ja eelkoolis, ei tunne tähti, vahetavad tähti ära, ei saa lugemisega hakkama ja/või ei oska lugeda.*

Enamike kasvandikel on õppimisega raskusi, *nad on mitmes või paljudes õppeainetes maha jäänud, kõige rohkem ja sagedamini matemaatikas ja võõrkeeltes.* Kasvataja sõnul on ka kirjaoskamatu.

4.4.2. Kasvataja arvamus kasvandike hügieeniharjumustest

Hügieeniharjumus on kasvataja sõnul *puudulik, väiksemad ei oska dušši lahti keerata, kõrvetavad ennast ära, nad ei oska pesta, riietuda ja riiete eest hoolitseda.*

4.4.3. Kasvataja arvamus kasvandike suhtlemisoskustest

Kasvataja sõnul on paljudel õpilaskodus olevatel õpilastel tänavalaste kõnepruuk, ropendavad, võitlevad enda eest ja käib enese maksmapanek.

Suhtlemisoskuste kohta ütleb kasvataja, *et osa ei oska üldse täiskasvanutega käituda ja et need on rasked õpilased.*

Erandina teeb üks kasvataja kasvandikega vestlusringe, *neile tuleb teha selgitustööd ja tuleb teha nii et see neid haaraks, läheks peale, algul olid kui lambakari, kui keegi võõras tuli, edvistasid, nüüd istuvad ja kuulavad.*

Lühikokkuvõte: Kasvataja arvates on kasvandike sotsiaalsed oskused vähesed või olematud.

4.5. Kasvataja arvamus kasvandikest, kellega tal on raske suhelda

A. Vihased poisid:

-Poisid, kes saadavad sind igale poole, sa käid õhtuks kõik augud läbi, nad on nii julged, et tatistavad sulle näkku, tulevad ja löövad.

-Poistel on pinged kerged tekkima, omavaheline hõõrumine toimub, nad on rohkem iseendasse seda viha ja vimma kogunud.

-Noorhärja tuleb, paneb ukse põmaki kinni, siis närvitseb ja läheb oma tuppa.

-Noormees, teismeline, tuleb õppeaasta keskel ja lööb kogu grupi segamini, pöörab kõik pea peale, nüüd on siin kardinapuud nurgas, mööbel katki, seinad katki, kakleb. Sügisel saime ropendamisest jagu, siis nüüd läks uuesti lahti.

B. Õpilaste grupid:

-Kui on palju pahasid poisse ja tüdrukuid, siis küll enam ei jõua, lihtsalt nutsid, vahepeal käed värisevad, lõug väriseb, enam ei jõua, üle mõistuse käis.

-Kui on üle 10 teismelise korraga grupis.

-Parandusklassi õpilased, nendega on palju vaeva, mõnikord õpime hilisõhtuni.

-Kui üks väikestest pissis õppimistunni ajal püksi ja kuna ma olen kasvatajana üksinda, siis pidin minema uut pesu otsima ja teda pesema ja pesu vahetama, peale selle oli vaja teda rahustada, sest teised hakkasid narrima ja naerma. Samas tuleb ju kindlaks ajaks kõikide õpilastega jõuda ära õppida. Kellega ma siis tegelema pean või tegelemata jätan.

Lühikokkuvõte: Kasvataja jaoks on rasked kasvandikud:

-kasvandikud, kes väljendavad oma sisemisi pingeid ja tundeid läbi käitumise viisil, mis kasvatajat solvavad või hirmutavad ja siis ei oska kasvataja reageerida:

-kasvandikud, kelle soovid ja vajadused ei ole kooskõlas kodukorraga:

5. Kasvataja jaoks rasked suhtlemissituatsioonid

5.1. Kasvataja arusaamine individuaalsest suhtlemisest kasvandikega

-Need, kellega individuaalset suhet ei saa luua, sest ei ole teda näinud iialgi südamest naermas, ta ainult provotseerib, nõuab. Lihtsalt hoiad pilgu peal, hoiad teda raamides, sest ma pean ka aru andma sotsiaalpedagoogile ja direktorile ka.

-Need, keda ei huvitagi miski, neil on igav, nende mure on see, et pääseks õue.

-Niinimetatud "liikuv kaader" ehk kui asi enam-vähem toimib, tuleb üks võõras õppeaasta keskel ja lööb kõik segamini.

-Need, kellel on tabletid peal ja kellel on mähkmed, ta ei julge rääkidagi, siis lähed lõhna peale või kui selgub, et tabletid on otsas ja uusi oleks vaja (enureesi juhtumid).

Lühikokkuvõte: Kasvataja jaoks on rasketeks suhtlemissituatsioonideks need juhtumid, mis tulenevad õpilaste tervisehäiretest ja vajavad erihoolust; kasvandikega, kes teistest erinevad.

5.2. Kasvataja arusaamine kasvandike suitsetamise probleemist

Paljud kasvandikud suitsetavad, osa on alustanud 5- ja 7-aastaselt, kes on praegu 14-15, osa on alustanud hiljem.

Kui kasvandik jääb suitsetamisega vahele ehk teda nähakse suitsetamas, siis on kasvataja tegutsemine järgmine:

a) Kasvataja sõnul räägib ta kasvandikele, et kooli territooriumil ei tohi suitsetada.

Kui kasvandikud jäävad direktsioonile, õpetajale või politseile suitsetamisega vahele, järgneb:

b) seletuskirja kirjutamine kooli direktorile;

c) politseis suitsetamise fakti fikseerimine;

d) trahvi määramine politsei poolt.

Kui kasvandik suitsetamisega vahele ei jää, siis suitsetamine probleemiks ei ole ja sellega pole vaja midagi ette võtta.

- Ma olen öelnud, et kui vahele ei jää, ei saa ma midagi öelda;

- *Ma räägin küll, aga nad teevad ikka, olen öelnud, et kui oskate nii teha, et vahele ei jää, aga kui vahele jääte, on pahandus.*

Kasvataja sõnul otsivad ja leiavad kasvandikud erinevaid võimalusi suitsetamiseks: lähivad "tervisejooksule", nurga taga teevad kuskil, ronivad läbi akna välja, näiteks üks poiss kukkus kolmanda korruse aknast alla, sai vaagnaluumurru, ta ronis akna peale suitsu tegema talve ajal ja lendas alla.

Mõni kasvandik püüab õpilaskodus suitsetamist maha jätta ja selleks on kasvatajal tubakaplaastrid, nikotiininätsud, lutsukommid ning suitsetamisest rääkimine, kuid kasvataja sõnul on suitsetamisest loobumine *raske, sest kambavaim on nii tugev ja kodus tõmmatakse ema-isaga koos ja see, mida meie oleme siin nädala ajaga ära teinud, on tühi töö. Esmaspäeva hommikuti tulevad tagasi, suitsetavad, haisevad suitsust, mõni veel alkoholist.*

Lühikokkuvõte: Kasvataja jaoks on kasvandike suitsetamine igapäevane probleem.

5.3. Kasvataja arusaamine, kuidas kasvandike käitumisele reageerida

Et kasvataja tuleks üksinda kasvandikega toime, on koostöös direktori ja/või direktsiooniga välja töötatud karistussüsteem.

Kui kasvandik ei täida kodukorra eeskirju, mille on direktor ette andnud, siis:

1. Karistatakse :

- isolatsiooniga: õpilane on oma toas; väljuda võib WC-sse, pesema ja sööma;
- ei lubata trenni ega huvialaringi;
- ei võeta ühistele tegevustele kaasa, arvutikeeld, õuekeeld (karistuse määrab ja seda kontrollib tavaliselt kasvataja).

2. eemaldatakse ajutiselt õpilaskodust nädalaks või kaheks (ettepanek tuleb tavaliselt kasvatajalt, otsustab ja määrab lõplikult direktsioon).

3. kirjutab ise avalduse ja läheb ära, muidu visatakse välja (ettepanek tuleb tavaliselt kooli ehk õpetajate poolt, otsustab ja määrab direktsioon).

Lühikokkuvõte: Õpilaskodusiselelt on karistussüsteemiks sotsiaalne isolatsioon. Õpilaskodust eemaldatakse ajutiselt kasvandikud, kellega kasvataja ei tule üksinda toime

ja kellel kasvataja arvates on vaja professionaalset abi. Koolist ja sellega seoses ka õpilaskodust saadetakse ära kasvandikud, kellega õpetajad ei tule toime.

5.4. Kasvandike katseaeg kasvataja pilgu läbi

5.4.1. Lühike katseaeg

Kasvandiku õpilaskodusse sobivuse testimiseks rakendatakse nn. katseaega. Katseaegu on erinevaid ja kasvataja sõnul on *katseaeg reguleeritud õpilase käitumisega*.

Näide: *Üks põhikooli tüdruk sai siin ainult kaks nädalat olla, siis saatsime ära. Ta pissis öösel alla, vanemaid õieti polnud, kõivõimalikud elud olid läbi elatud, magas talvel külmas kraavis ja mehed temaga tegelesid, tal ei olnud mingit pidamist. Me ei saa sellist last võtta internaati, kes öösel voodisse teeb. Korrale absoluutselt ei allunud, tuli siis kui tahtis, läks siis kui tahtis, ei õppimisaega, söögiaega, suitsetas, tõi õlut-veini sisse, läkski siit koolist päris minema.*

5.4.2. Pikk katseaeg ehk “ajutine eemaldamine”

Kasvataja sõnul tuleb *esimesena kasvataja suuline noomitus, siis eemaldamine õpilaskodust nädalaks, siis kuuks ajaks ja lõpuks välja. Siis tuleb kiri teha direktorile ja nemad otsustavad seal, kas nad siis saadavad ta lihtsalt kahe nädalasele või nädalasele kodu käimisele või siis üldse välja.*

Tavaliselt “eemaldatakse ajutiselt” kasvataja sõnul *siis, kui käitumine on äärmuslik, nad absoluutselt ei allu korraldusele, kõike teevad vastu tahtmist ja teevad, mis tahavad.*

Näited:

- *kolm poissi on praegu ajutiselt paariks nädalaks kodus, suitsunälg oli nii suur, kruttisid õhtul aknad lahti, samas teavad, et ei tohi, haukusid siin vastu, käituvad nahhaalselt, ega neid ümber õpeta.*
- *Noormees ei allunud reeglitele ja seda situatsiooni arutasime koos vallaga ja vald ütles, et see noormees hakkab õppeaasta lõpuni kodus käima. Kõik on korrektne, vanem võtab, kirjutab alla, saab lapse, ta teab, milles olukord on.*
- *Need noormehed on kuu lõpuni kodus, üks siis vaatame, see on korduv. Me ju näeme. Tasakaalutus, impulssiivne, kusjuures ta on enne juba arvel olnud ja igatepidi. Teised ju ka kardavad, nüüd on väiksemad ka pisut vabamad.*

Kasvataja sõnul ajutise eemaldamise reegel töötab:

- *Kui ta on internaadist välja arvatud, siis on ta ka lõunasöögist maha võetud ja siis ta peab ise maksma ja kust sa võtad selle raha. Et ikkagi peab korralik olema, siis saab lõunasöögigi.*
- *Reegel töötab, sest siin on sisustus olemas, lapsed saavad riidesse, jõulupakke, kingitusi firmadelt, käime väljas nendega, etendustel. Karistus on see, et ta ei saa siin olla.*
- *Näiteks see, kes aeg-ajalt närvi läheb, peale kodus olemist on natuke hakanud ennast rohkem kontrollima, tal on professionaalset abi vaja.*

Kasvataja sõnul hirm tuleb peale, kevad tuleb, eks me siis jälle proovime nendega, midagi ei ole teha, ega me ei saa maja tühjana hoida.

Lühikokkuvõte: Õpilaskodus on kasvandikele erineva pikkusega katseajad: noomitus, erineva pikkusega ajutine eemaldamine, õpilaskodust ja koolist väljaheitmine.

Kasvataja sõnul on kasvandike "ajutine eemaldamine" reegliks, mis töötab. "Ajutiselt eemaldatud" kasvandikud vajavad kasvataja arvates professionaalset abi.

5.5. Kasvataja arvamus õpilaskodust ja koolist lahkunud kasvandikest

Kasvataja sõnul lahkub õppeaastal koolist *omal soovil ja tavaliselt pereprobleemide pärast* 2-6 kasvandikku, enne seda toimub nende ajutine eemaldamine või siis lõpuks üldse välja.

Samas väidab kasvataja, et lõplikult saadetakse ära need õpilaskodu kasvandikud, *kes on viinud ka klassis olukorra nii kaugele, et õpetajad ei saa enam jagu.*

Näited:

- *2 poissi hakkasid siin huligaanitsema, lõhkusid ümbruskonnas kõik lambid ära ja lõpuks koolis otsustati, et saadetakse ära. Üks läks vanasse kooli tagasi, temal ei olnud õppimisega probleeme, tal oli lihtsalt kuuldeaparaati vaja, sest tal oli tugev kuulmispuue, teine, kes tuli suurperest, läks uude kooli.*
- *Üks algklasside poiss saadeti siia, kuna koolis olid probleemid, ei saanud hakkama. Probleem oli tegelikult selles, et tal oli 60% kõrvakuulmisest ära, ta oli laps-invaliid, II grupi peal. Kui ta siia tuli, haises kohutavalt, selgus, et ta lasi voodisse ja tuba*

haises veel mitu kuud, kui ta siit ära läks. Siin tekkisid samuti sellised narritamised ja ta oli sellise lapsiku olemisega, samas tark poiss, hästi palju luges, teadis ajaloost.

- *Üks teismeline tüdruk läks selle pärast ära, et noriti ja narriti, sest ta erines palju teistest. Õppimisega tal probleeme ei olnud, tal oli hea pea, kuid kool ei oleks lasknud tal enam edasi olla. Hakkas järjest rohkem puuduma, siis võttis emaga koos dokumendid välja, suunati alaealiste asjade komisjoni ja sealt uude kooli. Enne äraminekut ütles, et tal pole kunagi nii ilusat kodu olnud kui siin.*
- *Poisil oli vargustega tegemist, siis politseiga, siis hakkas meilt ja koolist ära jääma. Tegi endale popipäevi, läks häälega koju, õpilaskodusse ei tulnud. Osaliselt käis tunnis, aga lõpuks ei tahtnud enam üldse kooli minna.*
- *Üks tüdruk pendeldas, eelmine õppeaasta läks ära, nüüd jõudis sellel õppeaastal tagasi tulla ja ka jälle ära minna.*

Lühikokkuvõte: Katseaega mitteläbinud kasvandikud, kes peavad minema koju tagasi ja sealt edasi järgmisesse institutsiooni, vajavad kasvataja arvates professionaalset abi.

6. Kasvataja arvamus kasvandike vabast ajast

Kasvataja sõnul on kasvandike vaba aeg kohe peale kooli, 14-16-17-ni, *siis saavad nad vabalt ise tegutseda*. Tegelikult on siis söömise ja trennides ning huvialaringides käimise aeg. Trennide ja huvialaringide valik sõltub kooli juhtkonna valikust ja koolis olemasolevatest rahalistest võimalustest.

Kasvataja räägib, *et tegelikult on õpilaskoduga seoses mõeldud ainult magamisele ja söömisele. Aga kuidas ja millega vaba aega täita, ei ole ja juhul kui kasvataja soovib kasvandikega rohkem vabal ajal kuskile minna ja koos tegutseda, tuleb tal projekte kirjutada. Kasvataja ütleb ma ei jõua, ei oska ja puhtfüüsiliselt ei ole mul aega projektide kirjutamiseks. Meile öeldakse, et Saksamaal kasvatajad teevadki üritusi ja sünnipäevi oma rahakotist aga siis peaks mul palk ka vastav olema, mu oma pere tahab ju ka süüa saada. Samas oleks kasvataja sõnul õpilaskodu õpilastele vaja üldharivat: nad ei tea suurt midagi meie kultuurist, ei ole teatris, kinos ega muuseumites käinud. Samas lapsed räägivad, et tahavad koos kuhugile minna, reisida või matkata.*

Vahel käib kasvataja kasvandikke väljaspool õpilaskodu *kultuuriliselt harimas*. Ükskord käisime kirikut vaatamas ja kuulasime ajalugu, neid huvitas, kuid nad tulid sinna kirikusse rulade ja rulluiskudega sisse, tahtsid Tarzanit mängida ja lühtrite küljes rippuda.

Alates 16-17 algab õppimine ja need kellel saab õpitud, võivad minna arvutisse ja telekat vaatama.

Kasvataja sõnul on arvutimängud ainuke, mis neid tõsiselt huvitab, see on ainuke stiimul, mõni laps teeb siis kiiresti ja meil on nii, et kui on õpitud, saavad arvutisse.

Kui õppimisaeg on läbi, on kasvataja sõnul töö kergem, sest siis vaatavad kasvandikud telekat, on arvuti taga või lähevad välja.

Õhtul kontrollib kasvataja, et kasvandikud oleksid oma tubades ja läheksid õigel ajal voodisse. Kui tuleb öökasvataja, saab kasvataja ära minna.

Lühikokkuvõte: Kasvandike vaba aeg kestab 2-3 tundi. Sellel ajal käiakse huvialaringides ja trennis ning kui kasvataja omal initsiatiivil või projektide kirjutamisega saab lisaraha, organiseerib ta ühisüritusi, mida kasvandikud väärtustavad.

7. Kasvataja arvamus kasvandike õppimisest, õpetamisest ja koolikohustusest

7.1. Õppimine

Kasvataja sõnul on *õpilaste põhitööks õpilaskodus õppimine*. Kasvataja on nõus, et põhimõtteliselt vastutab ta kasvandike õppimise eest. Infot kasvandike koduste ülesannete kohta saab kasvataja kaootiliselt: vahel saab, vahel ei saa. Et kasvataja teaks, mida kasvandikud õpilaskodus õppima peavad:

- *toob direktor mõnikord minu kätte paberi, mis on vaja õppida ja mõnikord uurib, miks kasvandikel õppimata jäi,*
- *mõnikord annab infot klassijuhataja või aineõpetaja, et õpilasel on õppimata olnud.*
- *Mõnikord räägivad kasvandikud, et õpetaja ütles jälle, kas kasvataja ei näe, kas kasvataja ei tea, mis oli õppida.*
- *ei tohi ju päevikut vaadata, aga mina vaatan järele, siis tean öelda, et mis sa passid, vaata TV, käib ja pläkutab niisama, õpi.*

Samas ütleb kasvataja, et *õppimise harjumust õpilastel ei ole, välja arvatud gümnasistid, kes ise püüavad vee peal püsida. Tavaliselt on õpilaskodu kasvandikke ühest klassist teise veetud, tal pole mingit põhja all, ta ei tea, korrutustabelit viiendas, kuuendas klassis, seda teatakse koolis ka. Tavapärane on, et õpilaskodu kasvandikel on peale puhkepäevi õppimata, nii, et esmaspäeviti tuleb õppimise ajal topeltkoormus, kõigiga ei jõuagi, mõnikord ajan teisipäeva hommikul nad varakult ülesse ja hakkame 7 paiku õppimist vaatama.*

Esimese klassi lapsel ei ole nii palju õppida kui viiendal või vanematel, aga ma ei saa neid kedagi minema lasta, siis läheb madinaks, ma ei saa neid õpetada, ma ei saa midagi teha, sest ma pean ainult korda pidama, vahepeal tõusevad juuksed peas püsti, vahepeal jõuame alles poolööks õpitud, kirjeldab kasvataja tavalist situatsiooni ma ei oska ju kõiki aineid esimesest üheksanda klassini, eriti matemaatika ja keeled, ei suuda ju kõike.

Üldjuhul arvab kasvataja, et lapsed on muutunud, nüüd on neil nii suured õigused, tsiteeritakse lastekaitse seadust, ei tohi neid vaimselt ja füüsiliselt ahistada, kuidas ma panen neid õppima. Mul ei ole mitte millegagi keelitada, meelitada, väikesi veel mõjutad kommidega aga suuri ei mõjuta. Kasvataja arvates oleks lahenduseks abiõpetajad õppimise ajaks.

Erandina on õppimise ajal õpilaskodus kaks kasvatajat, või võõrkeelte abiõpetajad ja lastele hullult meeldib nendega koos õppida, nad ei pane hindeid, saab nalja ja naerdakse.

7.2. Õpetamine

Õpetada kasvataja kasvandikke üldjuhul ei oska, ta ei ole tavaliselt töötanud õpetajana ja tal ei ole vastavat haridust. Kasvataja tavaliselt kontrollib, et kasvandikul õpitud oleks, muidu ütlevad õpetajad, et ta ei tee oma tööd või küsib direktor, miks õpilaskodu õpilastel on õppimata, kui neil on kõik võimalused selleks olemas.

Kasvataja sõnul on tavaline, et iga päev on vähemalt kolm-neli kasvandikku, kellega peab individuaalselt tegelema, kuigi õpetaja teeb tunnis selgeks, aga kui ta jõuab õpilaskodusse, on kaks tundi möödunud ja kõik kustunud. Kasvataja sõnul käib individuaalne töö nii, et $1 \times 1 = 0$ ja kirjuta nüüd see siia. Kasvataja sõnul on tavaline situatsioon, et kui ma võtan väiksema õpilase siia enda juurde ja hakkame koos õppima

siis ülejäänud käivad sellel ajal siin abi küsimas ja siis lähevad närvi, et mina ei saagi ära õpitud. Siis ma ütlen, et kannata see 5 minutit, oled suur inimene, ma ei saa esimest ja üheksandat klassi korraga seletada.

Vahel leiab kas direktor ümbruskonnast või kasvataja oma tutvusringkonnast inimesi, kes kasvandikku õpetavad, kuid *siis on läinud palju aega, et seda kõike uuesti taastada.* Parim tagajärg on kasvataja sõnul olnud kasvandiku kogemus, et ***keegi on teda niimoodi õpetanud, et ta on sellest aimest aru saanud.***

7.3. Koolikohustus

Kasvataja sõnul koolikohustust kasvandikud täidavad *siin ei ole võimalik, et nad hommikuti kooli ei lähe, kõik lähevad kooli, kes on õpilaskodus. Koolikohustuse mittetäitmist on kasvataja sõnul tavaliselt peale nädalavahetust, esmaspäeva hommikuti ei tulda kooli, siis sotsiaaltöötaja, sotsiaalpedagoog ja politsei hakkavad otsima.*

Lühikokkuvõte: Kasvandike mitteõppimine on direktori, klassijuhataja, aineõpetajate ja kasvatajate omavahelise kontakti aluseks. Kasvandikel on õppimisraskused, puuduvad õppimisharjumused ja järjepidevus. Direktor, õpetajad ja kasvataja ise peavad õppimise eest vastutavaks kasvatajat. Kasvatajal ei ole vajalikke teadmisi ega oskusi kasvandike õppimise toetamiseks, abi on neist algklasside õpilastele. Õpetamine on kasvatajale delegeeritud kohustus, kasvataja arvates on selleks vaja abi- või aineõpetajat. Koolikohustus tähendab kooli jõudmist ja tundides viibimist, õppimisest koolis pole juttu.

8. Kasvataja õpetajatest

Kasvataja sõnul oli osa õpetajaid õpilaskodu loomise ideele vastu, *kui see mõte tuli ja direktor rääkis õppenõukogus sellest, et ministeeriumilt on võimalik raha saada remondiks. Õpetajad olid ärritatud, et korjatakse siia kokku igasuguseid ja mis maine meie koolil siis on, et mitte mingil juhul ja üldse ei tohiks.* Kasvataja tunneb, et see vastuseis on siiamaani, *õpetajad tulevad ja ütlevad, et ma ei võta enam seda ja seda tundi, ta teeb seda ja teist, et need on sinu lapsed, nad on rasked, ei allu üldse need internaadi lapsed.* Kasvataja sõnul *ei talu mõned õpetajad enda proovilepanekut, sest neile läheb rohkem korda see nende au ja väärikus, kui see, mis lapsega tegelikult toimub*

ning ta on märganud, et õpilaskodu õpilastel on rohkem konflikte matemaatika, võõrkeelte- ja käsitöö õpetajatega. Kasvataja arvates teevad õpetajad koolis õpilastel ja õpilaskodu õpilastel vahet, kuna neile ei pandagi paremaid hindeid ning kiidetakse vähe ning mõnede õpetajate käitumine aitab kaasa kasvandike huvi vähenemisele õppimise vastu:

- *õppisime siin ühe lapsega matemaatikat, ta ei osanud teha, tegime tärniga ülesande. Kas vaatasin mina valesti või õpilane, sest järgmine päev selgus, et teha oli vaja ilma tärnita ülesanne ja õpilane sai tunnis rielda, et kas siis kasvataja ei näinud, millist ülesannet oli vaja teha. See mind küll solvas, oleks siis lapsel tegemata olnud, õpetaja võiks võtta kergemalt, kui lapsel on kaks kahepuru otsa, siis huvi kaob.*
- *Õpilane kodus midagi aga üks või teine asi oli õpetaja meelest valesti tehtud, sest temal on mingi rida, programm ees, veab näpuga järge ja kõik peavad täpselt selle järgi tegema. Ja ütles õpilasele, et see ei ole õieti tehtud ning laps jooksis tunnist minema.*
- *Üks õpilane kutsus inglise keele tunnis õpetaja enda juurde ja ütles, et näita mulle ma ei saa aru. Õpetaja vastas, et mul on tugiõpe olemas, sa tead küll, mis kell see on ja õpilane pani tunnist minema. Asi läks lõpuks nii kriitiliseks, et õpetaja ei lubanud teda enne tundi, kui ta tuleb ja vabandab terve klassi ees. Milline teismeline on nõus terve klassi ees vabandama?*

Harva on kasvatajal kogemus, et mõne õpetajaga on mõnus koostöö ja ta seletab sulle, et kas saad niimoodi last kontrollida, kuna mina ei ole seda võõrkeelt õppinud, ma ei oska hääldada sõnu, ma saan eesti keeles küsida sõnu ja vaadata kirja pilti.

Lühikokkuvõte: Õpetajatele on õpilaskodu loomist põhjendatud kooli majandusliku kasu saamisega (remont). Õpetajate hirmud maine pärast avalduvad suhtumises kasvatajatesse ja õpilaskodu kasvandikesse. Mõni õpetaja õpetab kasvatajale, kuidas paremini kasvandiku õppimist kontrollida. Kasvataja on õpetajatega suheldes kasvandike vanemate rollis, kes on kohustatud kasvandikud õpetajale alluvaks kasvatama.

9. Kasvataja lapsevanematest

Kasvataja sõnul on ei ole õpilaskodu kasvandikel õigeid vanemaid. Lapsevanemad on joodikud, töötud, paberitega (st psüühilise häirega), poolikud (st lahutatud), erikooli kasvandikud, vahetavad sageli elukaaslasi või mängivad hasartmänge. Mõnel lapsel ei olegi vanemaid.

Kasvataja arvates on mõni üksik laps korralikust perest, kus vanemad on kõrgetel kohtadel, edukad, kuid laps on käest ära. Mõni üksik lapsevanem on hooliv, lihtsalt majanduslik olukord on halb.

Kasvataja arvates puuduvad lapsevanematel toimetulekuoskused, neil ei ole haridust, ei oska korrutada ja jagada, vanemad on öelnud, et nad ei oska lapsi õpetada. Kasvataja arvates peaks lapsevanemaid koolitama, et nad võtaksid lapse jaoks aega, näiteks ema ütleb, et ta ei oska 5. klassi matemaatikat, siis ta võiks õppida.

Kasvataja sõnul ei ole tal kohustust lapsevanemaga sidet pidada ja ta suhtleb nende väheste lapsevanematega, kes tahavad just ise otseselt kasvatajaga rääkida ja neid on paar tükki, tavaliselt helistavad ja mõnikord on kohal käinud ja rääkinud. Kasvataja võtab lapsevanemaga tavaliselt siis ise ühendust, kui kasvandikuga on probleemid.

Vastupidiselt teiste kasvatajate ütlustele räägib üks kasvataja, et lapsed tahavad, et emad siin käiksid ja kui ma ise võtan lapsevanemaga ühendust ja räägin midagi head tema lapsest, siis lapsele mõjub see hästi, käivad ninad püsti ringi ja küsivad, et mida sa mu vanematele rääkisid.

Kasvataja sõnul enamik lapsevanemaid on niisugused, kellega ei saagi suhelda:

- Üks ema käis siin, ei öelnud isegi tere vastu, hakkasin temaga rääkima, vaatas otsa, marssis edasi.
- Üks lapsevanem tõi lapse esimest korda siia ja oli purupurjus, lausa kakerdas, must ja kole ja kui ära läks, ütles lapse ees: "vaata, et sa siis häbi ei tee". Ahastus tuleb peale.
- Poes näen neid tihti, aga ei tule keegi küsima, kuidas laps on või mis iganes.
- Kaugel elavaid lapsevanemaid ei näegi, korra nägin, käis last välja kutsumas ja pani kohe minema. Olgem ausad, koolis on ka klassijuhatajatel nende lapsevanematega tükk tegemist.

Kasvataja sõnul räägib ta kasvandikust tavaliselt klassijuhataja või direktoriga ja lapsevanematega võtab ühendust *kas klassijuhataja, direktor või sotsiaalpedagoog, mul on hoopis kergem niimoodi ja meil on koostöö kooliga, need on ju kooliõpilased, hinneteled saame, see on koostöö.*

Kasvataja arvates on ka selliseid lapsevanemaid, kes ei taha oma lapsi õpilaskodusse panna, *kuigi peaksid. Näiteks ema on kuskil ära, isa käib tööl, nii oleks vaja neid lapsi saada õpilaskodusse, aga isa ütleb, et see on mingisugune vangla ja tema oma last sinna ei pane. Et temal on mingi mälestus vanast ajast, internaadist. On selliseid vanemaid, kellele ei tee selgeks, et see ei ole enam vangla, et tänapäeval on teistmoodi.*

Erandiks on kasvataja, kes suhtleb lapsevanematega otse ja niipalju kui võimalik. Ta on saatnud kodudesse kirju, et tahab lapsevanemaga ühendust saada ja tagasiside oli positiivne, *helistama hakkasid need lapsevanemad, kes üldse ei ole siiani kontakti võtnud.*

Lühikokkuvõte: Kasvataja sõnul ei ole tal kohustust lapsevanemaga sidet pidada ja kasvandikest räägib ta tavaliselt kas klassijuhatajaga või direktoriga. Lapsevanemaga võtab ühendust kas klassijuhataja, direktor või sotsiaalpedagoog. Kasvataja arvates on “õige” lapsevanem see, kellel on oma lapse jaoks aega, kes oskab oma last õpetada tema kooliprogrammi alusel, kellega saab suhelda, kes ise tunneb huvi või tuleb kasvataja juurde lapsest rääkima. Kasvataja arvates on mõnel lapsevanemal iganenud arusaam õpilaskodust kui endisest internaat-vanglast. Kasvataja hea sõna lapsevanemale mõjub kasvandikule enesehinnangut tõstvalt.

10. Kasvataja iseendast

Enamasti on kasvatajal keskeriharidus ja ta täiendab ennast pedagoogiliselt, harva on pedagoogiline haridus, tegevõpetajana ei tööta. Tööle on kasvataja võetud kas konkursi korras või pakuti talle kohta, *kuna õpetajad ei soovinud enam selliste lastega töötada.*

Kasvataja on enda sõnul õpilaskodus ema asendaja, *psühhiaater, valvur, psühholoog, õpetaja, meditsiinitöötaja, kuri hunt ja tulekustutaja.* Isa asendajaks on direktor, kelle käskudele kasvataja allub, vahetevahel meessoost öökasvataja või erandina kutsub kasvataja oma abikaasa appi, *et ta tuleks õpetaks poistele lipsusõlme tegema.*

Oma töös teeb kasvataja enamasti kõike, mida peab õigeks tema otsene ülemus, kooli direktor.

Enamasti kasvataja jälgib, et kasvandikud ja nende toad oleksid puhtad ja et neil oleks õpitud, saab enda sõnul hakkama *8 ühes vanuses lapsega*, eriti nooremate ja tüdrukutega. Kui oleks 2 kasvatajat, nagu peres on ema ja isa, tuleks 14-16 kasvandikuga toime, *üks oleks väiksemate, teine suurematega* koos ja tal oleks lihtsam saada ülevaadet, mida kasvandikud teevad, *oleks neil silm peal*.

Et kasvataja on üks ja tavaliselt on õpilaskodus kasvandikke 10-24, peab ta enda sõnul mõnedest asjadest loobuma, ta ei saa näiteks individuaalselt ühe kasvandiku vastu kaua *mõistev olla, sest teised on siis samal ajal vägivaldsed*. Kasvandikega räägib kasvataja siis, *kui muu enam ei aita, kui on probleemid või kui õpilased ähvardavad või üritavad teha enesetappu*. Kasvataja sõnul vahel kasvandikud saavad aru rääkimisest, *vahel ei saa, vahel ütlevad inetusi, vahel saadavad pehmesse kohta ja siis tõmbavad välja suitsu tegema*.

Psühholoog võiks kasvataja arvates *õpilastega rääkida kooli ajal, ta saab seda teha nelja silma all ja siis õpilane usaldab rohkem*. Kasvatajat usaldab kasvandik ka, *me räägime küll, aga nad ei räägi mulle kõike, kuna mina olen kasvataja, nad kardavad, et ma räägin välja ja kasvataja sõnul ongi tema ülesanne kasvandike probleemidest teavitada nii kooli juhtkonda kui ka teisi, kes infot küsivad*.

Mõnikord kasvataja tunneb, et *mida rohkem neid tarku on, seda rohkem segama hakkavad*. Harva ütleb kasvataja otsesõnul välja, et *minu tegevus on üsna piiratud kooli juhtkonna poolt, tahaksin olla iseotsustaja, sest ma olen siin koha peal ja tean täpsemalt, mida lapsed vajavad ja millised olukorrad siin ette tulevad*.

Mõnikord küsib kasvataja endalt, kes ta siis ikkagi õpilaskodus on ja vastab: *tundub, et vist ikka olen kasvataja*. Mõnikord püüab kasvataja aru saada, mis on õpilaskodu eesmärk ja vastab *mina küll pole sellest päris täpselt aru saanud*.

Üks kasvatajatest tunneb, et *õpilaskodu on muutumas erikooliks kriminaalide jaoks*.

Kasvatajal on sageli tunne, et *enam ei jõua* ja tavaliselt detsembris ta tunneb, et *on nii tühi, kui tühi*. Kasvataja on kogenud, et siis *aitab rääkimine*, kas direktori, klassijuhataja, majandusjuhataja ja kolleegidega, *või maandab ennast oma päriskodus*.

Kasvataja sõnul ei ole tal *spetsiaalset väljaõpet, ma võin aidata kui ema, muud haridust mul ei olegi*. Kasvataja tegevus baseerub lootusel, *et see mida teen, on õige ja kui see ei toimi, tuleb midagi muud otsida*. Viimase aasta jooksul on kasvataja käinud nii ühepäevastel koolitustel, mille teemadeks on olnud näiteks kuidas käituda probleemse lapsega, kui ka 4 päeva kestnud spetsiifilisel kasvatajate koolitusel, kus:

- Sain teada, et enda eest tuleb hoolitseda, kuigi läbipõlemise olen juba läbi elanud ja taastun uuesti, nüüd oskan ennast paremini hoida.

-igapäevases elus ja kiiruses pole aega vaadata endasse. Lihtsam on jälgida teisi ja tegeleda teiste probleemidega.

-Tööl ja kodus olles on ikka kuidagi selline kinnine tunne, et mida minust arvatakse. Aga siin- palun väga, keegi ei kritiseeri sind. Olen mina ise. Edaspidi püüan hoiduda eelarvamustest teiste suhtes.

-tutvusin mõnusate inimestega ja tunnetasin, et ka teistel on samasugused probleemid, kui minul.

Kasvataja arvates oleks vaja just edaspidi sotsiaalprobleeme teada, omavahelisest suhtlemisest ka, sest kisklemist on olnud, kasvataja- kasvandiku, kasvandiku- kasvandiku ning kasvataja-õpetaja vahel.

Üks kasvatajatest räägib, et kõrgkoolis, kus ta käib, õpetatakse, kuidas probleemsete lastega hakkama saada, aga mul on siin vaja iseendaga hakkama saada, siin on vaja, et selliste lastega töötaksid tohutu empaatiavõimega inimesed.

Kui kasvataja on koolitustel või jääb haigeks, on õpilaskodus avariolukord, sest praktiliselt ei ole kedagi, kes asendaks, siis jookseb siit iga päev erinevaid inimesi läbi.

Erandina on õpilaskodus peale kasvataja olemas abikasvatajad, vabatahtlik õpetaja ning abipersonal, kuid kasvataja sõnul *puudub koostöö, informatsiooni omavahel ei jagata ja kasvataja ei saa aru, mis eesmärk on õpilaskodul ja kes õpilaskodu juhib*.

Kasvatajal on tavaliselt miinimumpalk, mis on seotud kasvandike arvuga, õpetajatega võrreldes kõvasti allpool.

Lühikokkuvõte: Tegevõpetajad ei ole huvitatud õpilaskodu kasvandikega töötamisest. Kasvatajal puudub pedagoogiline väljaõpe. ta töötab üksinda ja katseeksituse meetodil. Kasvataja on kogenud, et direktor ja õpetajad ootavalt temalt peamiselt seda, et kasvandikel oleks õpitud. Direktsiooni poolt ettekirjutatud käsud ja reeglid on kasvataja

tegutsemise aluseks. Kasvataja annab erinevat informatsiooni kasvandikest kõigile, kes seda nõuavad ja küsivad ning kasvataja arvates takistab see usaldussuhte loomist kasvandikega. Individuaalne suhe kasvandikega on probleemikeskne. Ühepäevastel koolitustel on läbivateks teemadeks probleemsed lapsed, ent kasvataja sõnul vajab ta senisest rohkem isiksusliku- ja professionaalse arengu koolitust.

UURIMUSE JÄRELDUSED

- **Kas praegune õpilaskodude süsteem toetab õpilaste kooliskäimist, õppimist ja toimetulekut;**

Kooliskäimine: Õpilaskodude süsteem toetab õpilaskodu kasvandike kooliskäimist, kuna õpilaskodu on koolile lähedal ja kasvandikud on järelvalve all.

Õpilaskodu on paljudele kasvandikest ainus koht, kus on võimalik hariduse omandamises osaleda, sest kodu ei suuda vajalikke tingimusi tagada.

Õppimine: Kasvataja kontrollib iga päev peaaegu iga kasvandiku õppimist, kui oskab, siis aitab, võimalusel kaasab õpetajaid ja vabatahtlikke. Õppimiseks on kindel aeg, koht ja vajalikud õppevahendid. Õpiharjumuste kujunemist toetavad nii tingimused kui järelvalve. Rohkem on vaja arendada professionaalset toetussüsteemi (sotsiaalpedagoog, eripedagoog, abiõpetaja jt).

Toimetulek: Kasvandiku toimetulekuks vajalik baas on olemas: toit, kindel päevakava, sisustatud vaba aeg, vajalikud hügieeni-, elamis- ja olmetingimused on loodud, olemas on isegi arvutid. Toimetulekut suhtlemises soodustab eakaaslaste ja personali olemasolu, on võimalus ühisteks meelistegevusteks.

- **Kas õpilaskodu suudab asendada õpilasele koduseid tingimusi ja arendada õpilast samaväärselt;**

Õpilaskodu asendab mitte üksnes samaväärselt, vaid olme-, elamis- ja õppimiseks vajalikud tingimused on õpilaskodus paremad. Kasvandikel on võimalik mistahes probleemiga pöörduda nii kasvatajate kui eakaaslaste poole. Seega abi saamise võimalused on suuremad, sest vajadusel leiavad kasvatajad ka professionaalset ja vabatahtlikku abi.

- **Kas õpilaskodus on tegureid, mis takistavad õpilaste kooliskäimist, edasijõudmist ja toimetulekut;**

Kooliskäimist takistab kasvandike tervislik seisund ja karistussüsteem (lühiaegne- ja pikaajaline eemaldamine).

Edasijõudmist takistab vajaliku meditsiinilise ja psühholoogilise abi vähesus, varasem õppimisharjumuste puudumine ning koolikohustuse lünklik täitmine, samuti õpetaja(te) hoiakuline suhtumine.

Toimetulekut takistab eakaaslaste ja kooli personali liikme(te) eelarvamuslik suhtumine, mehemudeli puudumine.

- **Õpilaskodu kasvataja roll õpilaste arendamisel puuduvate lastevanemate asemel.**

Kasvataja peab ise oma rolliks ema rolli, tegelikult asendab ta nii ema, abiõpetajat, psühholoogi, eripedagoogi, meditsiinitöötajat. Vaatamata sellele, et kasvatajal puudub vastav ettevalmistus, tuleb ta oma rolli täitmisega toime, samas on reaalne oht läbi põleda. Kui lapsevanemal on kodus tavaliselt 2-3 last, siis kasvataja töötab 10- 24 lapsega.

- **Õpilaskodude struktuuri efektiivsuse hindamine kasvatajate kompetentsist ja töökoormusest lähtuvalt;**
- **Erialaspetsialistide vajadus kasvatustöö efektiivsuse tõstmisel ja kriisisituatsioonide ennetamisel õpilaskodudes.**

Õpilaskodude struktuuris on selge vajadus lisapersonali järele: abiõpetajad, eripedagoog, laste- ja noorukite psühhoterapeut, psühholoog, sotsiaalpedagoog, meditsiinitöötaja jt.

Kasvatajad vajavad järjepidevat spetsiifilist õpilaskodude kasvatajate koolitust ja erinevate õpilaskodude kasvatajate kokkusaamisi, et probleeme jagada, üksteist toetada ja uusi ideid genereerida.

Kasvatajate töökoormus on liiga suur.

Kasvandike sobivuse kohta, kes saadetakse õpilaskodusse, puudub kindel reeglistik, mis on vaja välja töötada, et õpilaskodust ei kujuneks erikooli kontingendi õpilaskodu.

